

Ю.Г. Ковровський
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Університет економіки та права «КРОК»

Актуальні проблеми здійснення професійної кар'єри персоналом системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій

У статті розкрито особливості здійснення професійної кар'єри атестованим персоналом служби цивільного захисту. Проведено теоретичний аналіз основних груп чинників, що перешкоджають успішному просуванню по службі особового складу органів і підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Представлено емпіричні результати дослідження професійних деструкцій рятувальників.

Ключові слова: професійна кар'єра, служба цивільного захисту, система Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рятувальник, синдром «професійного вигорання».

Ю.Г. Ковровський
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Університет економіки та права «КРОК»

Актуальные проблемы осуществления профессиональной карьеры персоналом системы Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям

В статье раскрыты особенности осуществления профессиональной карьеры аттестованным персоналом службы гражданской защиты. Проведен теоретический анализ основных групп факторов, которые препятствуют успешному продвижению по службе личного состава органов и подразделений Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. Представлены эмпирические результаты исследования профессиональных деструкций спасателей.

Ключевые слова: профессиональная карьера, служба гражданской защиты, система Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям, спасатель, синдром «профессионального выгорания».

Yu. Kovrovskyi
candidate of sciences (psychology),
docent of the department of psychology
“KROK” University

Actual issues of making carrying a professional career of the staff of State Emergency Service of Ukraine

The article describes the peculiarities of the professional career by certified civil defense personnel, a theoretical analysis of the main groups of factors that impede the successful promotion of the personnel of State Emergency Service of Ukraine and the empirical results of a study of professional destruction of rescuers are presented.

Keywords: *Professional Career, Civil Defense, Rescue service of State Emergency Service of Ukraine, emergency response worker, Syndrome of professional burnout.*

Постановка проблеми

Протягом останніх років спостерігається швидка зміна соціально-економічної та воєнно-політичної ситуації в Україні, її нестабільність. У свою чергу це провокує збільшення впливу на життєдіяльність людини багатьох небезпечних чинників, що виникають унаслідок масштабних небезпечних подій різного характеру. В цих умовах особливої значущості набувають питання компетентності й професійної надійності керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту, зокрема, персоналу рятувальних служб.

Окрім того, постійно зростаючі вимоги до професійної підготовки рятувальників, збільшення робочих навантажень, а також рівня відповідальності й складності виконуваних робіт призводять до збільшення навантажень на психічне здоров'я особистості рятувальника, зокрема виникнення різноманітних професійних деструкцій. Рятувальники відчують на собі особливо інтенсивний вплив «хелперської» професії, що згодом спричинює розвиток професійного вигорання.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день у нашій державі спостерігається ще одна небезпечна тенденція, а саме: відчутна зміна структури ринку праці внаслідок стрімкого відтоку професійних

кадрів та молодих фахівців до інших країн світу.

Таким чином, враховуючи несприятливі демографічні та соціально-економічні умови, що склалися, з одного боку, й особливий характер професійної діяльності персоналу рятувальних служб – з іншого, особливої актуальності набувають дослідження проблем професійно-психологічного відбору, адаптації, розвитку та ефективності діяльності особового складу служби цивільного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблеми професійної кар'єри та професійного розвитку досліджувалися як загалом (Е. Шейн, Є. Клімов, О. Бондарчук, І. Сингаївська [1; 4; 8] та ін.), так і в професіях типу «людина-людина», зокрема у сфері освіти (Л. Карамушка [7]), у правоохоронній сфері (І. Ващенко, О. Тімченко [2; 9] та ін.), серед військовослужбовців (О. Хайрулін [10]) й працівників органів та підрозділів цивільного захисту (А. Куфлієвський, С. Миронець [5; 6]).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проблема професійної успішності осіб рядового і начальницького складу органів

та підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій достатньо широко висвітлена у працях вітчизняних учених, разом з тим, в українській психологічній науці практично відсутні дослідження чинників, які перешкоджають успішному здійсненню професійної кар'єри службовцями системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, що пояснюється більшою закритістю системи державної служби порівняно з іншими соціальними сферами.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розкриття основних груп чинників, що перешкоджають успішному здійсненню професійної кар'єри особового складу органів і підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для визначення чинників, які мають негативний вплив на кар'єрне зростання рятувальників насамперед слід проаналізувати психологічні особливості їх професійної діяльності, враховуючи специфіку функціонування центрального органу виконавчої влади, що забезпечує державну політику в сфері цивільного захисту, а саме Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України).

Метою створення і діяльності ДСНС України є захист населення й територій від надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального та воєнного характеру. Основними завданнями ДСНС України є реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб і гідрометеорологічної діяльності, а також здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням та виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, по-

жежної й техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб. Слід також зазначити, що протягом останніх років ДСНС України була неодноразово реформована, а пріоритетність її завдань змінювалася у напрямку реагування на загрози воєнного характеру.

ДСНС України комплектується державними службовцями та працівниками за вільним наймом, проте основа її кадрового потенціалу – це особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, яка є спеціальною державною службою особливого характеру. Тому важливим напрямком професійно-психологічного відбору на службу персоналу системи ДСНС України є поглиблене соціально-психологічне вивчення особового складу з метою визначення рівня готовності особистості до виконання специфічних службових завдань.

Характеризуючи психологічні особливості професійної діяльності персоналу ДСНС України згідно з класифікацією професій, запропонованою Є. Клімовим [4], можна дійти висновку, що загалом рятувальники є представниками професій типу «людина-людина», адже основною метою діяльності є допомога та порятунк іншої людини. Разом з тим, варто враховувати, що виконання таких специфічних функцій, що були перераховані вище, передбачають не лише контакти з постраждалими і колегами, а й процес підготовки та обслуговування різноманітного аварійно-рятувального обладнання, оснащення, транспорту й інших технічних засобів.

Службова діяльність персоналу ДСНС України характеризується високими психоемоційними та фізичними перевантаженнями. Крім того, рятувальники є представниками не лише стресогенної, а й ризиконебезпечної професії. Чинниками професійного ризику виступають значні фізичні та нервово-психічні навантаження, що викликані високим ступенем небезпеки, персональна відповідальність за життя людей і збереження матеріальних цінностей, необхідність прийняття рішен-

ня в умовах дефіциту часу та невизначеності обстановки. Крім того, діяльність працівників ДСНС відбувається у вкрай несприятливих умовах, які часто характеризуються впливом різних шкідливих факторів. Можна констатувати, що робота рятувальників є дуже напруженою і за умовами праці належить до четвертого класу – небезпечна (екстремальна) та входить до переліку робіт з підвищеною небезпекою.

Враховуючи необхідність виконання завдань на межі людських можливостей, на службу цивільного захисту приймаються на контрактній основі громадяни України, які успішно пройшли медичний та професійно-психологічний відбір, мають відповідний стан здоров'я й фізичного розвитку, здатні за своїми особистими, діловими, моральними якостями виконувати службові обов'язки. Разом з тим, окреслені особливості професійної діяльності спричиняють дію тривалого стресу і психічних перевантажень, що з часом призводять до дезінтеграції різноманітних психологічних сфер особистості рятувальника, насамперед емоційної. У подальшому постійні психогенні перевантаження відбуваються на особистісних властивостях та спричиняють небажані зміни в професійній діяльності, а головне – у структурі самої особистості.

Такі специфічні особливості даної професії часто виступають вагомими організаційно-професійними чинниками розвитку різноманітних професійних деструкцій у рятувальників, що, в свою чергу, негативно позначаються на подальшо-

му професійному розвитку службовців.

Під чинниками професійної кар'єри персоналу ДСНС України слід розуміти найбільш істотні обставини, які виступають як рушійні сили процесу просування по службі рятувальників. Відповідно, чинниками, що перешкоджають кар'єрному зростанню фахівців ДСНС України, є передумови мікро-, мезо- та макрорівня, які обмежують, гальмують процес переміщення по службі на вищі посади або ж навіть провокують дострокове звільнення зі служби цивільного захисту.

На нашу думку, відсутність кар'єрного зростання, проблеми професійного розвитку та негативне прогнозування подальшої професійної діяльності рятувальників найбільше детермінують саме чинники мікрорівня, тобто такі, що пов'язані з особистісними характеристиками персоналу. В контексті нашого дослідження такими чинниками можуть виступати різноманітні професійні деструкції, зокрема виникнення синдрому професійного вигорання.

За результатами проведених раніше досліджень рівня вираженості синдрому професійного вигорання у персоналу ДСНС України на прикладі окремого функціонального підрозділу, можна констатувати, що в середньому у двох третіх опитаних рятувальників тією чи тією мірою представлені всі фази професійного вигорання, однак спостерігається переважання фази «резистенції», яка характеризується емоційною виснаженістю внаслідок активізації захисних механізмів у вигляді економії емоцій, частими і

Таблиця 1

**Рівень сформованості фаз професійного вигорання у персоналу
Оперативно-рятувальної служби ДСНС України**
(у % від загальної кількості респондентів)

№ з/п	Фази професійного вигорання	Рівні сформованості фаз професійного вигорання		
		Не сформувалася	Формується	Сформована
1.	Напруження	40,3	34,3	25,4
2.	Резистенція	31,1	41,6	27,3
3.	Виснаження	37,5	41,4	21,1

неконтрольованими змінами емоційного стану, байдужістю, емоційною замкненістю та втратою мотивації до професійного саморозвитку (табл. 1).

Також було констатовано, що найчастіше персонал вигорає через такі симптоми цієї фази, як «неадекватне вибіркоче емоційне реагування», «редукція професійних обов'язків» та «емоційно-моральна дезорганізація».

Дослідження показало, що фаза «резистенції» домінує над іншими фазами синдрому «професійного вигорання» у рятувальників. Про явне переважання сформованості фази «резистенції» над іншими фазами професійного вигорання у персоналу ДСНС України свідчать дані, які стосуються сформованості окремих симптомів професійного вигорання.

Розглядаючи рівень професійного вигорання персоналу за окремими симптомами, можна сказати, що найчастіше персонал «вигорає» через такі симптоми фази «резистенції», як: «неадекватне вибіркоче емоційне реагування» (52,6%), «редукція професійних обов'язків» (32,6%), «емоційно-моральна дезорганізація» (31,6%). І лише один симптом із цієї групи, тобто, який представлено у найбільшій кількості опитаних, зокрема у 28,1% учасників дослідження, відноситься до фази «виснаження». Таким симптомом є «емоційний дефіцит» (створення захисного бар'єру в професійних комунікаціях) [3].

Отже, в більшості рятувальників даний синдром виявляється у відстороненні від професійної діяльності та згортанні або економії емоцій як поведінкової стратегії психологічного захисту, що, в свою чергу, призводить до неадекватних емоційних і поведінкових реакцій та спричиняє редукцію професійних обов'язків і компетентності, а це в перспективі негативно позначається на результатах роботи персоналу, втраті відчуття зацікавленості у професійному розвитку та,

зрештою, згортання діяльності в рамках професії.

Висновки

Отже, специфічний характер професійної діяльності персоналу ДСНС України провокує виникнення різноманітних професійних деструкцій у рятувальників, що негативно позначається на ефективності професійної діяльності та спричиняє неможливість подальшого професійного розвитку.

Чинниками, які перешкоджають кар'єрному зростанню фахівців ДСНС України є передумови мікро-, мезо- та макrorівня, які обмежують, гальмують процес переміщення по службі на вищі посади або ж навіть провокують дострокове звільнення персоналу зі служби цивільного захисту.

До чинників макrorівня, що перешкоджають кар'єрному зростанню фахівців ДСНС України, слід віднести погіршення соціально-економічної та воєнно-політичної ситуації в Україні, постійні реорганізації органів державної влади й кризові явища на ринку праці.

Чинниками мезорівня, які перешкоджають кар'єрному зростанню фахівців ДСНС України, є стресогенна та ризиконебезпечна професійна діяльність рятувальників, що характеризується високими психоемоційними й фізичними перевантаженнями.

У контексті нашого дослідження найбільш негативно впливають на подальший професійний розвиток і кар'єрне зростання рятувальників чинники мікрорівня, які діють на рівні особистості у вигляді різноманітних професійних деструкцій, зокрема виникнення синдрому професійного вигорання.

Отримані результати свідчать про необхідність своєчасної профілактики професійних деструкцій рятувальників на рівні організацій у вигляді ефективного соціально-психологічного супроводу.

Література

1. Бондарчук О. І. Гендерні ролі, гендерні стереотипи як чинник професійного стресу та синдрому «професійного вигорання» особистості / О. І. Бондарчук // Синдром «професійного виго-

вання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів та слухачів інститутів післядипл. освіти ; за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К. : Міленіум, 2004. – С. 90 – 98.

2. Ващенко І. В. Про деякі показники емоційного вигорання працівників ОВС / І. В. Ващенко, С. Л. Андроник // Вісник ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Психологія. – Харків : ХДПУ, 2007. – Вип. 23. – С. 44-52.

3. Карамушка Л. М. Взаємозв'язок між рівнем професійного вигорання та організаційно-професійними характеристиками персоналу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України / Л. М. Карамушка, Ю. Г. Ковровський // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2018. – № 2 (13). – С. 61–68.

4. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Изд. «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.

5. Куфлієвський А. С. Оцінка рівня емоційного «вигорання» у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України / А. С. Куфлієвський // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Х., 2007. – Вип. 2. – С. 70–79.

6. Миронець С. М. Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / С. М. Миронець; Ун-т цив. захисту України. – Х., 2007. – 22 с.

7. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – 2-е вид., перероб. та доповн. – К. : Міленіум, 2006. – 368 с.

8. Сингаївська І. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми професійної успішності особистості / І. В. Сингаївська // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2014.

9. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників Органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція) : автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.06 / О. В. Тімченко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 35 с.

10. Хайрулін О. Професійне вигорання військовослужбовців як предмет психологічного аналізу / О. Хайрулін // Психологія і суспільство. – 2014. – № 2. – С. 98-128.